

Uitgave: de Imkersbond ABTB en de Nederlandse Bijenhoudersvereniging

15-11
november
2006

bijen

MAANDBLAD VOOR IMKERS

«Bannkorb» aus der Lüneburger Heide

Soll böse Geister vom Bienenstand abwehren
Spende Dr. Lögler, Freiburg

Maandblad voor imkers ISSN 0926-3357

Jaargang 15, nummer 11, november 2006

Uitgegeven door de Imkersbond ABTB en de Nederlandse Bijenhoudersvereniging (NBV)

Hoofdredacteur mw. M.L. Boerjan

Redactie O. Bakker, P. Elshout, M.J. van Iersel,
mw A. Schoots en T. Thissen.

Vaste medewerkers mw. N. de Jong, D. van Leeuwen,
A. Neve, H. Oude Essink en K. Zoet.

Redactiesecretaris mw. M.J.E.M. Canters

Postbus 90, 6720 AB Bennekom Telefoon 0317 422422

Telefax 0317 424180, e-mail redactie@vbbn.nl

Financiële administratie

Postbus 90, 6720 AB Bennekom Telefoon 0317 422422

Bankrelatie RABO-bank Tilburg, rekeningnummer

18.52.12.077, (niet voor contributie NBV) ten name van
'Bijen'.

NBV Betaling contributie 2007 Postbankrekening: 84 68 01

'Bijen' verschijnt 11 keer per jaar omstreeks de 15e van de
maand (de juli- en augustusnummers worden gecombineerd).
Oplage 7.300

Tarieven voor handelsadvertenties: op aanvraag bij de
redactiesecretaris.

Niet-commerciële advertenties in 'Vraag en aanbod':

€ 10, per 20 woorden, elk extra woord € 0,25

Betaling bij opgave.

Alle in 'Bijen' gepubliceerde meningen en inzichten blijven
voor rekening van de auteurs. De redactie houdt zich het
recht voor de bijdragen in te korten of te redigeren.
Overname van artikelen en illustraties alleen met toe-
stemming van de redactie en dan met bronvermelding.

Kopij, opgave en betaling van advertenties moeten
uiterlijk zes weken vóór de datum van verschijning aan
de redactiesecretaris worden opgestuurd. Tekst bij
voorkeur via E-mail insturen. Zo mogelijk met foto's of dia's
(niet digitaal). Subverenigingen die een cursus organiseren
wordt verzocht hierover beknopte informatie aan de
redactiesecretaris te sturen.

Vormgeving en opmaak Grafisch Atelier Wageningen

Druk Drukkerij Modern b.v., Bennekom

Voorplaat Bankorf, Bijenmuseum Illertissen

AVB-kastenv Houwelingen, vd Scheer en Simon 291

InternationaalAstrid Schoots 293

Plant en bij

Drachtplant belichtHennie Oude Essink 294

Uit de imkergemeenschap

Van imker tot imkerKo Zoet 296

Bij-les NBV Driebergen/Doorn 298

65-jaar Bijenvereniging Sneek e.oF.A. Houtsma 299

ColumnHanna Bijs 300

ImkerervaringenDick van Leeuwen 301

Bedrijfsmethoden

Volken verenigenM.J. van Iersel 302

Uit de imkergemeenschap

'Een geur van hoger honing'Ton Thissen 306

Organisaties

ABTB Bij gepraat (53) 309

Kalender 310

Cursussen 310

Vraag en aanbod 311

Foto van de maandCor Arends 312

Van de redactie

Dit keer een wat dunner Bijennummer dan u gewend bent van ons. Gelukkig treft dit lichtere papiergewicht niet de inhoud: terwijl ik zojuist bij het avondeten uit de losse pols eens wat artikelen memoreerde, was ik aangenaam verrast over de veelzijdige dwarsdoorsnede door imkerland -ook met dank aan de schrijvende lezer! Goede informatie over het verenigen van volken, over het ontsmetten na AVB; prikkelende overpeinzingen over mogelijke gevolgen van bijensteken, over het spanningsveld tussen natuur en cultuur met in het achterhoofd de 'intensieve imkerij'; hartverwarmende initiatieven van (jubilerende) verenigingen; wonderschone plantbeschrijvingen en andere avonturen!

Geachte lezer: wij waarderen het zeer wanneer u reageert, meedenkt, uitwisselt, vraagt, bekritiseert of beaamt. Lees met plezier,

Astrid Schoots

Het behandelen van met AVB besmette kasten

Dick van Houwelingen, Henk van der Scheer en Marcel Simon

Amerikaans vuilbroed (AVB) is een gewone bijenziekte. Weliswaar wordt in de Gezondheids- en Welzijnswet voor Dieren de ziekte vermeld, maar expliciete bestrijdingsmaatregelen worden daarin niet genoemd. Dat is mede een reden voor de 'terugtrekkende' overheid om de bestrijding sinds augustus vorig jaar over te laten aan de Bijenhouderij. In gezamenlijk overleg met de overheid en PPO-Bijen heeft de Bijenhouderij daarop voor een nieuw plan van aanpak gekozen. Daarover is reeds eerder bericht in BIJEN (Heessen *et al.*, 2005). Onduidelijk bleef nog hoe met de besmette kasten en materialen dient te worden omgegaan. Afkrabben en schoonmaken met een soda-oplossing luidt het advies. Dat is wat anders dan 'ontsmetten' met een kokendhete oplossing van caustic soda. Wij leggen uit waarom voor schoonmaken is gekozen.

In een overzichtsartikel vermelden Hansen en Brødsgaard (2000) dat AVB-sporen vele jaren kunnen overleven in larvaal voedsel, in grond en in verdroogde resten van aangetaste larven. Na 35 jaar bleken de sporen uit dergelijke resten nog kiemkrachtig. Volgens datzelfde artikel kan een besmetting (en daarmee een uitbraak van de ziekte) via meerdere wegen plaatsvinden, zoals het voeren van besmette honing en/of stuifmeel, het inhangen van ramen met besmet voer en/of broed, het huisvesten in een met sporen besmette kast en het beroven van een ziek volk door de bijen. Daarentegen heeft het vervliegen van bijen en het invoeren van een koningin uit een ziek volk geen uitbraak tot gevolg, omdat deze individuen gewoonlijk onvoldoende sporen bij zich dragen om een volk ziek te maken. In de praktijk is het beroven van klinisch zieke volken in 55% van de gevallen de oorzaak van het 'binnenhalen' van een besmetting op de stand, aldus van Iersel (1999) die verslag doet van gegevens die in 1999 werden gepresenteerd door Prof. W. Ritter op de Apisticustag te Münster in Duitsland. De aankoop van volken zou in 10% van de gevallen de oorzaak zijn van besmetting van de stand; het gebruik van besmette kasten slechts in 5% van de gevallen.

Alleen larven zijn vatbaar voor de ziekte. Hoe jonger de larf des te minder sporen zijn er nodig om deze

ziek te maken. Prof. Ritter meldde dat een enkele uren oude larf al ziek wordt van slechts 10 sporen. Is de larf een dag oud, dan zijn 100 sporen nodig. Een twee dagen oude larf wordt pas ziek na het binnenkrijgen van 10.000 sporen en voor een 4-5 dagen oude larf zijn 10 miljoen sporen nodig (Van Iersel, 1999). In een zieke larf vermenigvuldigen de bacteriën zich snel en uiteindelijk kan dat leiden tot de productie van $2,5 \times 10^9$ (dat is 2,5 miljard) sporen in de resten van die larf.

Uitbraak in een volk

Weliswaar kan in principe een jonge larf van 1 spore ziek worden en dood gaan, maar dat betekent nog niet dat ook het volk daardoor ziek wordt. De vraag is dus hoeveel sporen een volk kan verdragen zonder ziek te worden, d.w.z. klinische symptomen te krijgen. Het antwoord daarop is van belang voor de vraag welke maatregelen er nodig zijn om besmette materialen te desinfecteren dan wel schoon te maken. In besmettingsproeven uitgevoerd door verschillende onderzoekers bleek er geen duidelijk verband tussen het aantal sporen in suikerwater of in honing waarmee een volk werd besmet en het optreden van de eerste klinische symptomen (Brødsgaard, 2000). In die proeven varieerde het aantal sporen om klinische symptomen te veroorzaken van 5×10^6 tot $3,6 \times 10^{10}$ per volk. Als reden voor die variatie noemen Hansen en Brødsgaard mogelijke verschillen in mate van resistentie, de sterkte van een volk, de verhouding tussen hoeveelheid broed en het aantal volwassen bijen en de mate waarin kan worden gefourageerd. De laagste dosis betrof het ziek maken van een kernvolkje. In eigen proeven van Hansen en Brødsgaard (1997, 1999) met een stam van Italiaanse bijen (*A. mellifica ligustica*) stierf 50% van de volken (LD_{50}) bij een sporendosis van $2,7 \times 10^9$ per volk (3). Uit het verband tussen de sporendosis en het percentage sterfte van volken concluderen ze dat voeren van minder dan $4,5 \times 10^8$ sporen per volk niet leidt tot sterfte. Tijdens de proefperiode van 1986 tot 1995 konden na verloop van tijd geen sporen meer worden aangetoond in de voederkrans van 37% van de 62 besmette volken.

In proeven bleek dat besmetting van bijen met varroamijten of infectie van bijen met het acute

paralyse virus (direct of via varroamijten als vector) het optreden van AVB niet beïnvloedt (1).

Resistentie

De mate van resistentie bepaalt hoeveel sporen een volk kan verdragen voor het ziek wordt (Brødsgaard, 2000). Bijen kunnen sporen uit de honing/nectar filteren met behulp van het honingmaagventiel. Vervolgens worden de sporen uit het volk verwijderd door ontlasting buiten de kast. Het tijdig detecteren en verwijderen van zieke larven speelt ook een rol bij het resistentie-mechanisme. Dat voorkomt de vorming van sporen in een volk.

Breekt de ziekte eenmaal uit, dan herstelt een volk gewoonlijk niet meer, tenzij het beschikt over resistentie-mechanismen of tenzij het wordt behandeld met een antibioticum zoals sulfathiazole en oxytetracycline hydrochloride. Zo'n behandeling wordt in diverse landen toegepast, met als gevolg dat de antibiotica ook in de honing terecht komen. Reden voor de EU-landen om de toepassing van deze middelen niet toe te staan. Overigens doden antibiotica niet de sporen en is er ook al resistentie van de bacterie tegen deze antibiotica bekend.

Spivak en Reuter selecteerden volken op hygiënisch gedrag (uitruimen van door bevrozing gedood broed) en vonden daarbij volken die ook over resistentie tegen AVB beschikten (Spivak, 2001). In 1998 en 1999 deden ze daarmee proeven. Achttien volken kregen een koningin die was nageteeld van een geselecteerde hygiënische (AVB-resistente) koningin en ter controle werden 18 volken met een niet op hygiëne geselecteerde koningin getoetst. In alle volken werd een stuk raat (15x15 cm) afkomstig van een ziek volk gehangen. In die stukken raat zaten de opgedroogde resten van zieke larven vol met sporen van *Paenibacillus larvae larvae*, de veroorzaker van AVB. Alle 18 niet-geselecteerde volken werden ziek en slechts één daarvan herstelde vanzelf. Van de achttien resistente volken vertoonden er zeven klinische symptomen, maar bij vijf daarvan verdwenen die weer. In beide zomers vertoonden alle niet-geselecteerde volken daarnaast ook nog kalkbroed, veroorzaakt door *Ascosphaera apis*. Van de resistente volken kregen er maar zes kalkbroed en alle zes herstelden daarvan.

Ontsmetten of schoonmaken?

In BIJEN 15(3): 67-68 (2006) hebt u nog een keer de aanpak kunnen lezen die met name in Duitsland wordt toegepast. Omdat de ziekteverwekkende bacterie sporen maakt die in de grond vele tientallen jaren levenskrachtig kunnen blijven, zou extra aandacht

nodig zijn bij het behandelen van met AVB besmette kasten. Naar de mening van Elshout is ontsmetten met kokendhete caustic soda nodig om de sporen te doden, maar de beste desinfectie blijft volgens hem toch de brandstapel (2). Zolang de overheid regelde en betaalde, vond de Bijenhouderij het prima dat er werd geruimd en vernietigd. Nu we dat zelf moeten betalen is er gezocht naar goedkopere (maar wel goede) oplossingen. Bovendien kan het dompelen van kasten in een kokendhete oplossing van caustic soda gevaarlijk zijn voor met name onervaren uitvoerders van het karwei.

In Denemarken hebben Hansen en Brødsgaard vijf behandelingsmethoden van houten kasten vergeleken (4). Geen van de methoden verwijderde alle sporen. Wel was stomen en vervolgens onderdompelen in een kokende alkalische oplossing van caustic soda verreweg het meest effectief in doding van sporen (99,997%). De andere methoden zaten slechts op ongeveer 80% effectiviteit, maar dat bleek voor de praktijk voldoende. Die andere methoden omvatten: a. afbranden met een gasvlam, b. afschrobben met een harde borstel en warm zeepwater, c. onder hoge druk afsprengen met koud water en d. besprengen met Virkon S (een 1% oplossing van een bioafbreekbare desinfectant van de firma DuPont met een sterke oxidatieve werking).

Conclusie

Gezien alle gegevens is in overleg met PPO-Bijen en de overheid gekozen voor een aanpak waarbij het aantal sporen zodanig wordt verminderd, dat de kans op een uitbraak van de ziekte praktisch nihil is. Die aanpak omvat het volgende. Er dient alleen vernietigd te worden wat nodig is (broed en voer van klinisch zieke volken) en er dient behandeld te worden waar dat kan (kunstzwermen maken en schoonmaken van kasten en materialen). Voor dat laatste is het voldoende om de kasten af te krabben en deze daarna schoon te borselen met een 6% warme sodaoplossing. Die schoonmaak van kasten wordt ook aanbevolen in geval van Nosema-ziekte en Europees Vuilbroed.

Literatuur

- Brødsgaard, C.J. et al., in *Apidologie* 31(6): 543-554 (2000)
- Elshout, P., in *BIJEN* 15(3): 67-68 (2006)
- Hansen, H. en C.J. Brødsgaard, in *ADIZ* 31(3): 11-14 (1997)
- Hansen, H. en C.J. Brødsgaard, in *Bee World* 80(1): 5-23 (1999)
- Heessen, F. et al., in *BIJEN* 14(9): 247-248 (2005)
- Iersel, M.J. van, in *BIJEN* 8(4): 110-112 (1999)
- Spivak, M. en G.S., Reuter in *Apidologie* 32(6): 555-565 (2001)

Van honing word je niet dik!

Twee hardnekkige misverstanden doen de ronde over honing: ten eerste zou je er dik van worden, en ten tweede zou honing niet beter dan suiker zijn.

Eerst 'honing als dikmaker': uit Amerikaans onderzoek blijkt dat het gemiddelde lichaamsgewicht van de Amerikanen de laatste twintig jaar met 11% is toegenomen. In vergelijking daarmee steeg de voedselopname slechts met 1% maar daalde de mate waarin bewogen werd met 13%! Verder blijken de dikmakers niet in de koolhydraten (ook in honing) te zitten, maar is het vet de grootste boosdoener. Bovendien beslaat honing gemiddeld maar 0,5% van het voedsel en kan zo dus niet zoveel invloed uitoefenen.

Dan de vergelijking van honing met suiker: alleen vanuit het oogpunt van calorieën heeft suiker een theoretisch voordeel, en ook de hoeveelheid vitaminen en mineralen in honing zouden vanwege de geringe hoeveelheid geen wezenlijk verschil met suiker geven, aldus het onderzoek. Daartegenover staat dat het wezenlijke voordeel van honing vooral zit in de aanwezigheid van anti-oxidanten (die het lichaam tegen vrije radicalen beschermen) en de zogenaamde präbiotica. Dit zijn moeilijk verteerbare ballaststoffen die in de dikke darm voedsel vormen voor de 'goede' bacteriën. Deze goede bacteriën kunnen daardoor beter hun werk doen en zo aan gezondheid bijdragen, aldus Mr.A. Mörixbauer in Bienenwelt.

In het Vlaams Imkersblad vond ik nog iets in het verlengde van bovenstaande: ook de bewering dat honing de tanden middels cariës zou aantasten gaat slechts op, voor zover men de normale tandhygiëne zou verwaarlozen. Het tegenovergestelde is eerder waar: honing heeft een bacteriedodend effect op de voornaamste veroorzaker van cariës, namelijk de *Streptococcus mutans*. Bovendien belet honing de vorming van tandplak.

Bienenwelt, mei 2006.

Maandblad v.d. Vlaamse Imkersbond, juni 2006.

Bijendans voor driedimensionaal zicht bij robot

Twee onderzoekers van het Mexicaanse Center for Scientific Investigation and Higher Education (Ensenada) hebben de bijendans als uitgangspunt genomen om het 'zicht' van robots te verbeteren. Even kijken of het me lukt het uit te leggen..

Zij hebben met een stereoscopisch computersysteem een aantal virtuele bijenverkenners zodanig geprogrammeerd, dat ze in een tweedimensionaal beeld op

buiten- snippers

berichten uit de buitenlandse bijenbladen

zoek gingen naar opvallende kenmerken als textuur en randen, zodat zij bijvoorbeeld een voorwerp of persoon in een verder lege ruimte konden ontdekken. De software was zo ingesteld, dat de bijenverkenners direct versterking gingen halen bij de virtuele haalbijen, wanneer zij iets gevonden hadden. Bij meer gecompliceerde opdrachten zijn er uiteindelijk tot 8.000 virtuele bijenverkenners en 32.000 haalbijen gebruikt: van al deze bijenbewegingen bij elkaar heeft men vervolgens een driedimensionaal beeld kunnen vormen. Wanneer dit 'systeem' nu in een robot gebruikt wordt, kan de robot beter op de omgeving reageren en obstakels vermijden.

Bron: New Scientist, september 2006, gevonden op www.tweakers.net met dank aan Caroline Schröder.

Groene honing

Van J. Houweling uit Oud-Alblas ontvingen we een artikelje uit een Afrikaanse krant over een imker met 300 volken, die voor het eerst in zijn 17-jarige imkersloopbaan groene honing oogstte. Zijn vrienden dachten dat het een grap was en zeiden dat carnaval voorbij was: 'My vriende wou my nie glo, toe ek hulle van die groen heuning vertel het nie. Gekkedag is lankal verby maar dit is nie 'n grap nie'.

Een bijenkenner vermoedt dat de groene kleur die op Cream Soda of pepermint lijkt, afkomstig is van een kunstmatige bron zoals 'gaskoeldrank' of suiker. 'De kenner, wat verkies om anoniem te bly, het gesê dit is nie ware heuning nie'. Maar: 'op sy roosterbrood gesmeer het hy die smaak as smaaklik bestempel'.

'Beeld', 28 april 2006, Afrikaans Dagblad.

Reuzenbalsemien (*Impatiens glandulifera* Royle)

(1) De Reuzenbalsemien is een eenjarige, forse en rijk bloeiende plant: zeer opvallend door haar hoge, roodgeklepte, waterige stelen en haar overvloed aan grote roze tot purperrode bloemen. Voor menig liefhebber van de wilde flora en fauna is zij een steen des aanstoets, bang als men is voor een te dominante positie van de plant. Toch is zij voor imkers en tuinliefhebbers bijzonder aantrekkelijk. Zij bloeit 3 maanden onafgebroken en is een rijke bron van pollen en nectar voor hommels en bijen.

294

Het geslacht *Impatiens* bestrijkt nagenoeg de gehele Balsemienfamilie (*Balsaminaceë*); 500 soorten komen vooral in de warmere streken voor. Bij ons zijn vooral het Groot Springzaad, het Klein Springzaad en de Reuzenbalsemien bekend. Het Groot Springzaad (*Impatiens noli-tangere* L.) is inheems in Europa; deze plant wordt 60 cm hoog; heeft goudgele bloemen met rode vlekken en groeit vooral in natte loofbossen, in grienden en langs stromend water.

Het Klein Springzaad (*Impatiens parviflora*) met haar kleine, bleekgele bloemen zonder vlekken is door import in de Nederlandse flora terecht gekomen, evenals de Reuzenbalsemien.

De Reuzenbalsemien (*Impatiens glandulifera* Royle) (1) werd in 1839 door Royle als sierplant uit N.India en de aangrenzende Himalaya naar de Kew Gardens in Engeland gebracht en vandaar naar het Europese vasteland. Hij siert sindsdien vele tuinen, kent allerlei

(2) De witte *Impatiens balsamina alba* L. komt uit Azië en dient naast andere als basis voor cultivars.

cultivars (2) en heeft na verwildering grote kolonies op oevers van rivieren en beken en in moerassige streken in geheel Europa. Het is een éénjarige plant, die na de vorst, in het vroege voorjaar ontkiemt op een natte bodem. Daarna komt al spoedig, op een zeer ondiep wortelstelsel, de dikke, waterige groeistengel omhoog, die een hoogte van 2 à 2.5 meter bereikt. De bladeren hebben een scherp gezaagde rand. Waar de bladvoet aan de stengel ontspruit, verschijnen opzichtige extraflorale nectariën: forse knotsen waarop rode klieren suikersappen afscheiden; vandaar de naam: '*glandulifera*' = 'klierdragend' (3).

De bloemen hebben een doorsnee van bijna 3 cm. en komen in trossen aan de zijtakken bovenin de plant. Zij verspreiden een zoete geur. De bloei duurt drie volle maanden van juli tot september. Na de eerste vorst verwelkt de plant.

De bloem (4) laat zich het beste vergelijken met een ruim geopende mond waarvan de opening wordt gevormd door de 5-tallige kroon: het bovenste brede kroonblad - de vlag - vormt de bovenlip; de vier kroonblaadjes daaronder zijn twee aan twee vergroeid en vormen aan weerszijden de wang en dan samen de tweeledige, brede onderlip, die als landingsplaats dient

(3) Opvallende extraflorale nectariën geven extra suikers af.

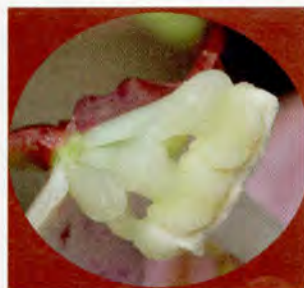

(4) De bloem van de Reuzenbalsemien ziet er op het eerste oog ingewikkeld uit maar is van een wonderlijke schoonheid.

voor bestuivende insecten. De helmachtige mondholte zelf wordt gevormd door het grote onderste kelkblad, dat de kleur van de kroon heeft en trechtervormig uitmond in een wormachtig spoor, waarin zich de nectariën bevinden; vlekken en spikkels in de mondholte wijzen de weg ernaartoe. Waar de bloem aan de steel hangt, bevinden zich nog twee kleine kelkblaadjes. Aan het uiteinde van de steel, boven in de ingang van de bloem, bevindt zich één bovenstandig vruchtbegin-sel, dat een korte, spitse stijl heeft met een 5-lobbig stempel (5b). Er zijn 5 meeldraden: de helmdraden zijn kort en dik en de helmknoppen zijn met elkaar verbonden tot een mutsje om de stijl heen (5a). Zij leveren rijkelijk een sliertig, wit pollen af.

Pollen afvegen

De bestuiver landt op de onderlip (6a) en zal, om bij de nectar in de spore te komen, volledig de bloem in moeten gaan en krijgt daarbij het witte pollen op haar kop en rug (6b). Op dag 2 wijken de helmknoppen uiteen; het mutsje valt af en geeft de rijpe stempel vrij. Nu veegt het insect bij het binnengaan in de bloem het pollen af. Als dit op dag 2 niet lukt, knoopt de bloem er nog een dag 3 aan vast; daarna verwelkt zij.

(5a) De 5 meeldraden zijn aaneengesloten tot een pollenstempel; zij vormen een mutsje rond de stamper.

(5b) Als het mutsje is afgefallen wordt de stamper zichtbaar.

(6a en b) De Akkerhommel is zojuist geland. Bij het betreden van de bloem wordt het witte pollen op kop en rug van het insect geveegd.

De doosvruchten (4) komen na de rijping onder hoge druk te staan en springen bij aanraking open; de vijf wanddelen krullen bliksemsnel op en slingeren daarbij de rijpe zaden over grote afstand rond; vandaar de namen: 'balsemien' (=zaadwerper); 'springzaad'; 'nolitangere' (= raak mij niet aan); 'impatiens' (=geen aanraking verdragend). Na de vorstperiode kiemen de zaden en zorgen voor een hele kolonie jonge planten rond de oude moederplant; de gemiddelde opbrengst aan zaden per plant is ongeveer 1500.

Nectarrijk

Hommels zijn de voornaamste bestuivers van de Reuzenbalsemien; zij komen als enige diep in de vaak gekromde sporen. De bloem biedt haar nectar echter in zó ruime mate aan, dat deze tot buiten de spore komt en ook voor onze honingbijen goed bereikbaar is; zelfs vliegen komen erop af. Het suikergehalte van de nectar is hoog: 53%. Voeg dit toe aan het ruime pollenaanbod en het is duidelijk, waarom ook honingbijen goed op de bloemen vliegen. Waar de plant in ruime mate voorkomt, oogsten immers een lichtgele, dunne en zoete honing, die wit-crèmig uitkristalliseert. Bijen halen ruim een wit pollen van de plant.

(7) Deze honingbij is verzadigd en wil de bloem langs een zijdeur verlaten; dat zal haar niet lukken!

(8) Bij het ruiken van de nectar komt de zuigsnuif van deze vlieg tastend naar voren.

Medische hulp na bijensteek

296

In BIJEN 15(7/8): 192-193 (2006) vertelde ik over het project op Terschelling waarbij de prestaties van acht eiland-, carnica- en Buckfastvolken met elkaar worden vergeleken. Hoe het zich dit jaar heeft ontwikkeld komt later uitgebreid aan bod, maar eerst wil ik iets anders kwijt. Na het gezamenlijk inspecteren van de projectvolken op locatie in de bossen van Terschelling West wordt er koffie gedronken, nagepraat, meningen geventileerd en de laatste nieuwtjes uitgewisseld. Voor de start van ons project hebben we vorig jaar een bezoek gebracht aan het Carnicastation Schiermonnikoog en nu kwam iemand met het idee om volgend voorjaar naar Ameland te gaan waar imkercollega Kienstra met de Buckfastbij bezig is. 'Kan niet meer' reageerde projectleider Freek Blom. Kienstra kreeg heftige allergische reacties na een aantal steken en is onmiddellijk gestopt met het houden van bijen. Daar word je wel even stil van. Gelijk kreeg ik te horen dat een van onze eigen leden na een paar steken in zijn gezicht buiten bewustzijn was geraakt en met spoed medische hulp nodig had. Of dat nog niet voldoende was vertelde een andere collega-imker dat ook voor zijn zoontje medische hulp nodig was na een bijensteek. Vorige maand spraken we voor de vuist weg over een aantal oorzaken van agressief bijgedrag, zonder ook maar een moment stil te staan bij de mogelijke gevolgen. Na de genoemde ervaringen denk je er toch wel iets anders over. Het zal je toch niet gebeuren als je op een afgezonderd mooi plekje alleen met je bijen bezig bent. Het was altijd een 'ver van mijn bed-show', maar het komt nu toch wel akelig dichtbij. Je weet het natuurlijk wel, maar die kennis ligt veilig ver weg opgeborgen in je hersenpan. Het overkomt een ander en niet jezelf. Daarna maak je de beroker aan en ga je lekker met de bijen aan de gang. Helemaal fout dus. We kunnen wat lacherig doen, maar het houden van bijen kan wel degelijk levensbedreigend zijn. In een eerste opwelling dacht ik dat iedere imker maar Epipen bij zich moest hebben om in een voorkomend geval te kunnen injecteren. Snel werd ik uit de droom gehaald. Epipen is een medicijn en alleen op doktersrecept verkrijgbaar. Bovendien is niet iedereen in staat het op de juiste wijze te gebruiken. Wat dan overblijft is het mobieltje zodat je direct hulp kunt inschakelen in geval van. Hiermee houd ik mezelf wel een spiegel voor, want een mobieltje was tot nu toe niet aan mij besteed.

Voortschrijdende kennis

De meeste volken zijn weer behandeld tegen de varroamijt. Hoe eerder in de nazomer des te beter omdat dan nog een groot deel van de winterbijen geboren moet worden. De volken die eind augustus na de lamsoordracht van de Boschplaat thuis kwamen hadden maar weinig open broed ondanks voldoende ruimte. Hetzelfde patroon trof ik half september bij mijn eigen volken aan die op de thuisstand waren gebleven om de heide te beveligen. Wel waren er nog zes tot negen raten met gesloten broed. Midwinter kan de varroamijt nog met oxaalzuur worden aangepakt en dan hebben we het wel weer gehad. Of het allemaal voldoende is geweest merken we over een paar maanden wel.

Aanvankelijk spraken we over 'de varroa' als de grote kwelgeest van onze bijen. Later bleek het om meerdere families varroamijt te gaan, en nog later werd duidelijk dat virussen een grote(re) rol speelden bij de ineenstorting van onze volken. Virussen die hun kans waarnamen nadat de bij in ontwikkeling door de varroamijt was aangepikt om een voedselplek tot stand te brengen. Maar dat is niet het einde van het verhaal. Een aantal onderzoekers verbonden aan de afdeling landbouw van Amerika hebben het eerste bewijs geleverd dat virussen al in de koningin aanwezig zijn. Ontlasting en weefsel van onder andere de darmen, de eierstokken, het zaadblaasje, de kop en andere delen van het lichaam van de koningin werden op virussen onderzocht. Zowel de ontlasting als de weefseldeeltjes bleken dragers ervan. Nadat de virussen bij de koningin waren vastgesteld werden de door haar gelegde eitjes, de daaruit voortgekomen larfjes en volwassen bijen op virussen onderzocht. Dezelfde virussen werden aangetroffen als bij de koningin. Uit het onderzoek blijkt de overdracht van vele virussen van de koningin naar haar

nageslacht op twee manieren plaats te vinden. Ten eerste via haar afscheidingen en weefsel, in het bijzonder het weefsel van de eierstokken en ten tweede door het onderhouden van een broednest bleken dezelfde virussen in eitjes en jonge larfjes aanwezig die doorgaans niet in verband gebracht kunnen worden met de *Varroa destructor*. Tot zover het rapport uitgegeven door het Ministerie van Landbouw van de U.S. Het lijkt me moeilijk te overzien wat de praktische waarde is van dit onderzoek. Wel vraag ik me af of de virussen altijd latent in de volken aanwezig zijn geweest en door het voorbereidende werk van de varroamijt virulent konden worden.

Vervolg belevenissen van Saskia Bolte

Eric's koninginnteelt vorderde gestaag. Al koffiedrinkend vulden de cursisten apideakastjes onder de bezielende leiding van Leo. Ik stond daar wel eens toe te kijken als een kind in een snoepwinkel! Het was leuk om te zien dat de groep steeds hechter werd en een van de cursisten gaf zelfs een rondleiding op de van Brienoordbrug, zijn werkterrein. Wat je allemaal niet leert op zo'n cursus.

Honingslinteren en ontsnapte schapen

De op een na laatste les van de beginnerscursus bestond uit het honing oogsten, slingeren en voeren van de volken. Goed afgericht om geen handschoenen te dragen, had ik deze dan ook niet bij me. Dat bleek een vergissing, honing oogsten zonder gaat niet zo gemakkelijk. Er was nog iemand die zo'n vergissing had gemaakt. Zij was zonder sokken naar de lesstand gekomen.

Waar ik vijf keer in mijn hand werd gestoken werd zij verschillende keren in haar been gestoken. Ondanks de chaos werd de honing in rap tempo geoogst en door Leo naar de kinderboerderij gereden waar de honing geslingerd zou worden. Een kleine groep, waaronder ikzelf, ging vervolgens terug om alvast de bijen te voeren. Daarmee bezig zag ik nog net een schaap door de poort vertrekken richting openbare weg. Zag ik dat goed? Snel er achteraan. Met de hulp van iedereen en de dwars geparkeerde auto van Leo zijn de schapen weer over de brug gekomen. Pfff, toch spannend het imkervak!

Gaan we het examen halen?

In september zal de slotles zijn. Een laatste kans om alles nog eens door te praten, uit te wisselen en de kennis te toetsen. Hopelijk is het voldoende om het diploma te halen. Is dat niet het geval dan weet ik inmiddels dat zelfs met diploma de komende jaren

bestaat uit leren, leren en nog eens leren. Maar dat dit juist zo leuk is had ik nooit gedacht.

Naschrift. In Rotterdam weten ze van aanpakken. De vaak genoemde Eric, echtgenoot van Saskia, is in 2004 begonnen met de basiscursus en in 2005 gekozen tot voorzitter van het Ambrosiusgilde. Over een vruchtbare cursus gesproken! Misschien een idee?

Het weer in november

Over de periode 1971-2000 waren de normale waarden voor het midden van het land voor de zonneschijn 60 uren, neerslag 81 mm en een gemiddelde maximumtemperatuur van 9,1°C.

Novembermaanden				
Jaar	Zon (uren)	Neerslag (mm)	Max.temp °C	
2001	N	N	+ (10,3)	
2002	N	N	+ (11,0)	
2003	N	- (54)	+ (10,9)	
2004	N	N	N	
2005	+ (74)	N	+ (10,2)	

Geraadpleegd

USDA, Honey Bees may transmit viruses to their offspring.

The American Bee Journal, 146(3): 188 (2006).

Bolte, Saskia, Bijenhouden, de basis- en vervolgcursus. Raat voor imkers 28(2): 15 (2005).

advertentie

IMKERSHOP 'HET BIJENHUIS'

Een imker met verstand
wordt bij Het Bijenhuis vaste klant

Voor snelle bestelservice

tel 0317 422 733

fax 0317 424 180

e-mail bijenhuis@vbbn.nl

Grintweg 273

6704 AP Wageningen

online winkelen bij www.vbbn.nl

Bij-les in het Von Gimbornarboretum

Bestuur NBV afdeling Driebergen/Doorn

De Bijenvereniging Driebergen-Doorn bestaat 100 jaar. In het kader daarvan heeft de vereniging heel wat activiteiten ondernomen. De meeste aandacht trok het project *Bij-les*. Maar liefst 17 scholen in de Gemeente Utrechtse Heuvelrug en de Gemeente Zeist deden hieraan met groep 5 en/of 6 (9 en 10-jarigen) mee. Ze werden op kosten van de vereniging met een bus opgehaald en gebracht naar de loods van het Von Gimbornarboretum. Deze loods was de dagen ervoor omgebouwd tot een prachtig leslokaal met gele banken en tafels die vrolijk afstaken tegen het blauwe vloerkleed. Het lokaal was gedeeltelijk gedecoreerd met materialen die alvast voor de tentoonstelling *Bij-verschijnselen* waren opgehangen. Een stalletje met bijenkorven, een honingslinger, een observatiekast, een hommelmastje en een wespennest. Alles had een functie in de opdrachten die de kinderen moesten maken.

298

Enkele leden van de vereniging hadden een speciaal leerwerkboekje samengesteld. Grondslag daarvoor was het bekende boekje *'Bij hoort erbij'* van Ad Plomp, met tekeningen van zijn dochter Wybrich. Tussen de tekst waren allerlei opdrachten opgenomen. Het boekje kregen de leerlingen na afloop mee naar huis.

De lessen bestonden uit een korte inleiding, waarin de kinderen werd uitgelegd dat de bij niet alleen nectar verzamelt, maar ook stuifmeel, waarmee het belang van de bij voor de natuur werd benadrukt. Na de inleiding mochten zij honing proeven; daarna gingen ze aan de slag. Ook de begeleidende docenten en ouders hadden zich verdiept in de werkopdrachten die van tevoren gemaild waren, waardoor deze opdrachten efficiënt uitgevoerd konden worden. Er was per slot van rekening maar een uur, hooguit vijf kwartier per klas beschikbaar. Toppers waren natuurlijk het kaarsen rollen, leuke insteek om veel over was en raat te vertellen, en het demonstratievolkje. Tijdens de les stonden er honingkoekjes in de oven die na afloop met wat te drinken rondgedeeld werden (het recept stond ook in het leerwerkboekje). Uit de vragen die daarna gesteld konden worden, bleek overduidelijk dat leerlingen zo'n les als iets heel bijzonders hadden ervaren.

Op deze manier kregen bijna driehonderd kinderen *Bij-les*. Er waren veel 'leraren' nodig. Diverse leden van de vereniging namen bij toerbeurt deze taak waar, onder andere Jos Plaizier met zijn vrouw Rachel.

Wim Oerlemans geeft *Bij-les*.

Een apart project binnen het *Bij-les*-project was dat voor de Bosschool, een school voor visueel gehandicapte kinderen die bovendien een verstandelijke en/of lichamelijke handicap hebben. De school hoort bij Bartimeus in Doorn. Eerst werden enkele leerkrachten onderwezen: ze kregen twee keer les 'in de bijen' en er werd op school het nodige imkermateriaal afgeleverd, waaronder veel uitgebouwde raat om aan te voelen. Daarmee deed de school gedurende twee weken een 'bijenproject' op de school zelf. De beste leerlingen werden daarna in drie groepen naar het Gimbornpark vervoerd om daar meer van de praktijk van het imkeren te 'zien'. Deze kinderen konden slechts een klein deel van de opdrachten maken, maar er werd tijd ingeruimd voor een bezoekje aan de bijenstal op het terrein van het Gimbornpark. Dat bestond uit een wandeling van vijf tot tien minuten met rolstoelen en een bolderkar vol bijenkappen. Een goed afgeveegd raam met honing deed de ronde en alle vingertjes gingen daar even in om te proeven. Dit gaf bij terugkomst in het leslokaal aanleiding tot veel vragen waarbij elk kind op zijn eigen niveau benaderd kon worden. En natuurlijk hebben ze allemaal aan de honingslinger gedraaid, een kaars gerold en hun oor op de behuizing van het demonstratievolkje gelegd. Het ongeremde enthousiasme van deze kinderen was een onvergetelijke ervaring.

65-jarige jubileum Bijenvereniging Sneek e.o

F.A. Houtsma, secretaris

Op zaterdag 2 september 2006 werd gevierd dat het 65 jaar geleden was dat de Bijenvereniging Sneek e.o. werd opgericht, namelijk op 19 mei 1941. Met een feestelijk tintje werd deze dag gevierd tijdens de jaarlijkse Groene markt van Volkstuinvereniging Nut & Genoegen.

Op de stand van de Bijenvereniging presenteerde de vereniging zich en liet zien dat zij nog altijd een levendige en actieve vereniging is die nog lang niet aan haar pensioen toe is. Er was een beeldend kunstenaar, zelf ook imker, die zijn mooie tekeningen toonde die met de natuur en bijen te maken hadden. Tevens een demonstratie van het bewerken van bijenwas, het

maken van waskaarsen in allerlei vormen. Zelfs de vrolijke noot werd niet vergeten, de vrouw van een imker toonde haar kunsten live op de piano. Natuurlijk was de stand ook ingericht op het houden van bijen met allerlei imkerbenodigdheden om te laten zien hoe het bijenhouden in zijn werk gaat, er werd gedemonstreerd hoe de honing werd gewonnen. Uiteraard was ook een bijenobservatiekast aanwezig.

De bijenstand werd druk bezocht en de aanwezige imkers hebben vele vragen moeten beantwoorden, niet alleen over bijen, maar er waren ook veel vragen over hommels en wespen.

Het bestuur en de leden kunnen terugzien op een geslaagd 65-jarig jubileum.

299

Vanuit mijn werkkamer kijk ik uit op de ruimte. Groene weiden doorsneden door sloten, gegraven in de Middeleeuwen om het land te ontwateren. Hier en daar meanderen oude veenstroompjes, die van ver voor de jaartelling dateren en die dienen als de hoofdafvoer in dit langzaam zakkend land. Grauwe ganzen foerageren en laten tot ergernis van de boeren een kaal en volgepoept grasland achter.

Wie hier woont is vertrouwd met dit cultuurlandschap met zijn specifieke fauna en flora. De ontwikkeling van de landbouw van inpoldering tot intensief gebruik is nog goed zichtbaar, al hebben de ruilverkavelingen uit de vorige eeuw veel sporen gewist.

Menselijke activiteit heeft geleid tot een specifieke natuur. Er valt geen absolute grens te trekken tussen cultuur en natuur. Dit geldt ook voor de omgang met mijn bijenvolken die vanuit mijn tuin vliegen op de laatste bloemen van dit jaar. Ik zorg voor onderdak, ik snij doppen, ik cultiveer het bijenvolk, en pas het aan het landschap aan waarin het haar gang gaat.

In het landschapsbeheer woedt al jaren de discussie of menselijk ingrijpen afbreuk doet aan de natuur of niet. Imkers worden in toenemende mate geconfronteerd met restricties als het gaat om het plaatsen van bijenvolken in natuurgebieden vanuit de gedachte dat een overmaat aan honingbijen negatief uitwerkt op de overleving van andere insecten. Het gaat mij nu niet om de juistheid van die stelling, maar om de opvatting die eraan ten grondslag ligt. Met name of menselijke cultuur en natuur tegengestelde begrippen zijn.

Neem bij voorbeeld de hei. Een halfcultuurlandschap waar imkers eeuwenlang bijenvolken geplaatst hebben, waardoor andere insecten, zoals de bijenwolf en de daarop parasiterende vliegjes zich konden vestigen. Imkerij, als cultuuruiting, en oeroude bouwsteen van een specifieke planten- en dierengemeenschap. Het is een vorm van natuur, waarin menselijk ingrijpen is inbegrepen. Voor de beheerders van bijvoorbeeld het natuurgebied de Hoge Veluwe is bescherming van dit cultuurlandschap uitgangspunt. Zij maaien de heidevelden en jagers schieten waar nodig het teveel aan grote grazers af.

Hiertegenover staat de mens-uitgesloten opvatting. Daarbij is pas sprake van natuur als mensen geen enkele invloed meer op de flora en fauna uitoefenen. In de Oostvaardersplassen wordt deze opvatting beleiden. Ik weet niet of daar bijenvolken voorkomen, ik ben er eigenlijk wel benieuwd naar, maar veel zullen er vermoedelijk niet zijn. Over het beheer van dit natuurgebied ontstaan regelmatig conflicten. Mag je grote grazers bijvoeren in tijden van schaarste of niet, moet je wel of niet inenten op besmettelijke veeziekten enz. Dergelijke controverses kunnen zich ook binnen de imkerij voordoen. Wie Bijen goed leest mag verwachten dat vanuit de imkerij stemmen zouden opgaan om 'wilde' bijenvolken in dergelijke natuurgebieden te doden met het oogmerk van Amerikaans vuilbroed preventie. Anderen zouden de afwezigheid van direct menselijk ingrijpen juist waarderen in de hoop dat via natuurlijke selectie aanpassing aan bijenziekten zou kunnen optreden.

De mens-uitgesloten opvatting over natuur vindt gelukkig nog steeds voldoende steun. Beide benaderingen naast elkaar leveren samen een rijk geschakeerde natuur op. De mens-inbegrepen en mens-uitgesloten benadering verschillen niet fundamenteel, maar proportioneel van elkaar. Ieder stukje natuur in Nederland wordt door mensen beïnvloed. Om het grondwater schoon te houden worden voortdurend door mensen maatregelen genomen om ook de ontmenste natuurgebieden te beschermen. Het is geen geloofszaak, maar een afweging hoeveel menselijk ingrijpen wenselijk is.

Binnen de imkerij leven ook verschillende opvattingen over de mate waarin je de bijenvolken zou moeten manipuleren. Je komt het hele scala van primitieve tot intensieve landbouw tegen. Van bijenvolken die mogen zwermen en op hun eigen honing overwinteren, tot volkomen gecontroleerde volken, waarbij de belangrijke beslissingen genomen worden door de imker die een zo groot mogelijke opbrengst met zo min mogelijk moeite wil binnenhalen.

Aan discussies over de methode van imkeren is in de bijenbladen, en tegenwoordig op de internetsite nooit gebrek. Over de onderliggende gedachten en waar die toe leiden wordt minder gesproken. In het volgend stukje wil ik een paar van die gedachten in beeld brengen. Te beginnen met de intensieve imkerij.

Schoorsteenvolk

Inspiratie zoekend voor mijn verhaal surfte ik zomaar wat rond op het Internet. De volgende communicatie kwam ik tegen op een soort bijenpagina. Vraag: 'Wij hebben een bijenvolk hoog in de schoorsteen zitten. Het is onmogelijk om erbij te komen. Hoe haal ik dit weg? Uitroken en dan waarmee? Chemie en dan wat? Wie heeft er een antwoord?'

Antwoord: 'Door gedurende enige tijd veel rook te geven vliegen de bijen weg. Er blijven waarschijnlijk veel jonge bijen en uitlopend broed achter. Dus het uitroken dient een paar malen herhaald te worden. Veel succes.' *Reactie van een andere lezer:* 'Ik heb ook een bijennest hoog in de schoorsteen. Het zit tussen de afvoerpijp en het metselwerk. Maakt het nog uit welke rook je gebruikt? Is daar speciale rook voor of kan het willekeurig welke rook zijn?' *Einde verhaal.* Dit bracht me op de gedachten iets te schrijven over mijn ervaringen met een schoorsteenvolk.

telefoontje naar een officiële bestrijdingsdienst de enige oplossing.

Het schoorsteenvolk

Nog geen maand later werd ik gebeld voor een zwerm in een tuin, nog geen 500 meter bij mijn huis vandaan!

Hier werd direct duidelijk dat die zwerm uit een schoorsteen afkomstig was. Deze keer wist de eigenaar me namelijk zelf te vertellen dat het volk al zeker vijf jaar in zijn schoorsteen huisde. Hij had de bijen voor het eerst ontdekt in 1997. Zou hier de zwerm zijn afgekomen die in 2000 aanleiding gaf om met imkeren te beginnen, was mijn eerste gedacht? De eigenaar bleek geen enkele moeite te hebben met dit bijenvolk in zijn schoorsteen en daarom mocht het blijven zitten. Vanaf 2002 volgde ik ieder jaar het volk in haar vliegactiviteiten van voor- tot najaar en ieder jaar schepte ik een of meer zwermen.

Eerste zwerm in schoorsteen

Het was juli 2002 toen ik, amper een jaar met imkeren gestart, werd gevraagd een zwerm uit een schoorsteen te scheppen. Met alle goede bedoelingen stond ik even later samen met de eigenaar te kijken naar een zwerm bijen rond een schoorsteen. Naïef en onkundig als ik was reed ik terug naar huis om een zesraamskastje te halen. Een kastje gevuld met kunstraat zou de bijen misschien verleiden dit nieuwe onderkomen te accepteren. Het bleek nog een hele toer om die zesramer tegen de schoorsteen te monteren zodat de vliegopening zich dicht bij de plaats bevond waar de bijen in en uit vlogen. U raadt het al, aan het einde van de dag geen bijen in de kast, alleen een enkele bij die zich tegoed deed aan de verse kunstraat. De rest bleef lekker in de schoorsteen zitten. Met lege kast in de hand, de situatie overdenkend, werd ik aangesproken door een buurman. 'Bent u imker?' 'Ja, hoezo?' 'Komt u voor die bijen? Nou, die bijen zitten daar al zolang ik hier woon, en dat is al heel wat jaartjes hoor!' De zwerm bleek dus niet in, maar uit de schoorsteen te zijn gekomen. Omdat men van die bijen af wilde leek een

Schoorsteensloop

In januari 2006 stond het huis ineens te koop. Wat zou er nu gebeuren met die bijen, vroeg ik me af? Toen er in april een container naast het huis verscheen kreeg ik al een bang vermoeden. Men was begonnen aan een verbouwing. Net toen ik op het punt stond de nieuwe eigenaar te informeren over de bijen in zijn schoorsteen werd ik door hem aangesproken. Die ochtend was er een imker aan zijn deur geweest omdat er een zwerm in de tuin hing. Deze imker had het bordje 'Honing te koop' bij mijn huis zien staan en meende dat die zwerm dus wel van mij afkomstig zou zijn. Toen ik uitlegde dat het anders zat, dat er een bijenvolk in zijn schoorsteen huisde, was hij niet gerustgesteld. Eigenlijk moest dat volk direct verwijderd worden. Bovendien moest de schoorsteen worden gesloopt. Op 21 mei was het zover. Met hulp van twee imkercollega's mocht ik de schoorsteen afbreken. Helaas, het volk met mooie zachtegrijze bijen is daarbij niet gered. Het grootste deel van het nest zat namelijk in huis. De 5 raten waaruit het nest bestond waren zeker 1,80 lang. Toch een triest einde van dit schoorsteenavontuur vindt u niet?

Volken verenigen

M.J. van Iersel

Het verenigen van bijenvolken is een techniek die vaak wordt toegepast. Meestal is het doel van het verenigen het versterken van bijenvolken of het verminderen van het aantal kleine volken. Versterken gebeurt om ze extra groot te maken met het oog op een dracht. Grote volken halen immers meer honing dan kleintjes.

De imker die aan teelt en selectie doet zal zijn volken niet verenigen. Door het verenigen kan de koningin niet laten zien waartoe ze op eigen kracht in staat is. Dat maakt selectie onmogelijk, maar voor de meeste imkers is dat weinig interessant. Zij willen gewoon sterke volken.

Het heeft geen zin om volken, die zich op eigen kracht goed ontwikkelen, te verenigen met andere volken. Groter is niet gelijk aan beter. Door verenigen kan er zo'n groot volk ontstaan dat de koningin niet voldoende koninginnenstof kan produceren om het volk als een harmonisch geheel bij elkaar te houden. Zwermen zijn dan het gevolg.

Sommige imkers zijn van mening dat verenigen een ingreep is die ze hun bijen niet aan willen doen. Verenigen doet de harmonische ontwikkeling van een bijenvolk geweld aan. Na het verenigen moet er in het bijenvolk immers heel wat gereorganiseerd worden.

Wat verenigen we met elkaar?

Gewoonlijk worden kleine volken met elkaar verenigd omdat ze zelfstandig geen honingvoorraad van betekenis bij elkaar kunnen krijgen of omdat ze door hun aantal te veel plaats innemen. Een klein volk met een groot volk verenigen komt natuurlijk ook voor, vooral bij imkers die koninginnen kweken in kernvolkjes. De jonge koningin in het kernvolkje is aan de leg en de oude koningin in het hoofdvolk moet door de jonge uit het kernvolkje vervangen worden. Een van de middelen daartoe is het verenigen van het kernvolkje met het grote volk. Bij deze vorm van verenigen is de aanvaarding van de koningin uit het kleine volk altijd een risico. Bijen hebben soms andere ideeën over de kwaliteit van de moeder dan de imker. Soms is verenigen een manier om een geschepte zwerm waarvoor op de stand geen plaats meer is, te huisvesten.

Risico's bij verenigen

Het grootste risico bij verenigen is dat de beide volken die verenigd worden met elkaar gaan vechten. Het

eindresultaat is dan een berg dode bijen en een volk wat veel kleiner is dan de oorspronkelijke volken afzonderlijk. Vechterij als gevolg van verenigen ontstaat door een fout van de imker. Zo'n fout is met een simpele krant eenvoudig te voorkomen.

Een tweede punt waarop het fout kan gaan is dat we een gezond volk en een ziek volk bij elkaar zetten. Dan is er een kans dat we uiteindelijk één groot ziek volk hebben als resultaat van deze operatie. Deze narigheid is moeilijker te voorkomen dan vechterij. Zieke volken zijn niet altijd gemakkelijk te herkennen. Het is goed om de geschiedenis van zo'n klein volk te kennen. Waarom is het zo klein? Bij kleine volkjes die alsmal klein blijven, terwijl andere volken groeien, is het zeer waarschijnlijk dat ze ziek zijn. Nosema is de voor de hand liggende ziekte.

Een derde probleem bij verenigen is het samenvoegen van twee mijtenpopulaties. Dat kan later in het jaar, als de mijtenpopulaties groter worden en het broednest in omvang afneemt, heel belastend worden voor een volk.

Tenslotte lopen we ook het risico dat de koninginnen van beide volken elkaar beschadigen in het gevecht om de heerschappij. De praktijk leert dat dit een betrekkelijk klein risico is.

Effect van verenigen

Als een imker bijenvolken verenigt om grotere volken te krijgen, zal dat gedurende enige tijd inderdaad grotere volken opleveren. Op de wat langere duur wordt dat effect teniet gedaan omdat het bijenvolk een bepaalde grootte nastreeft en niet ongelimiteerd wil groeien. Volken die in het najaar verenigd worden, zullen lang niet altijd groter de winter uitkomen dan volken die met een kleiner aantal bijen de winter ingaan. Volken die in de nazomer verenigd worden zullen niet automatisch meer winterbijen produceren dan volken die minder bijen tellen. Voor de ontwikkeling van een volk is het aantal bijen blijkbaar minder bepalend dan factoren zoals aanleg, dracht en weersomstandigheden. Als de imker verenigt om van enkele kleine volkjes een groter volk te maken, heeft dat uiteraard wel gevolgen voor de lange termijn. Het grotere volk zal niet terug vallen naar de oorspronkelijke kleine omvang van de afzonderlijke volken.

Wanneer verenigen?

Verenigen kan vrijwel het gehele jaar door, als de temperatuur tenminste zo hoog is dat de bijen niet vast

op de tros zitten. In de praktijk wordt deze imkertek-
niek het meest toegepast na de voorjaarscontrole en
aan het einde van het seizoen als er geen dracht meer
te verwachten is en kleine volkjes geen tijd meer heb-
ben om tot een volwaardig wintervolk uit te groeien.

Verenigen in het voorjaar

Verenigen in het voorjaar was een standaardprocedure
bij de Aalstermethode met de bedoeling te profiteren
van de voorjaarsdracht. Er werd daarbij gekozen voor

het tijdstip van ± 20 april, vlak voordat de voorjaars-
dracht goed los kwam. Rond 20 april beschikken de
volken over grote broednesten. Het verenigen resul-
teert dan in een volk dat snel grote aantallen bijen voor
de dracht beschikbaar heeft en daarom flink honing
kan halen als het weer een beetje mee wil werken.
Korte tijd later moest er alweer een veger gemaakt
worden om het zwermen te voorkomen, maar de
voorjaarshoning was dan al binnen.

Verenigen in het voorjaar kan ook op een veel vroeger

Als de krant door beide volksdelen is gelezen, ...

tijdstip, bijvoorbeeld rond half maart. Na half maart gaat het bijenvolk zich voorbereiden op het zwermen door te proberen het broednest zo groot mogelijk te maken. Tot dat tijdstip is de uitbreiding van het broednest bescheiden. Door half maart te verenigen worden twee volken die plannen hebben om flink te groeien bijeen gevoegd en dat zal resulteren in een groot sterk volk dat eind april, begin mei de voorjaarshoning binnen kan halen. Een moeilijkheid hierbij is dat het weer in die tijd vaak ongeschikt is om in de bijen te werken.

Verenigen in het najaar

Een bijenvolk heeft een goede kans de winter door te komen als het begin oktober meer dan 5.000 bijen heeft. Het is voor de imker moeilijk om te weten of dat mooie grote volk dat hij begin augustus heeft in oktober wel dat minimum vereiste aantal bijen zal hebben. De imker mag daar wel van uitgaan. Het is immers de natuurlijke ontwikkeling van bijenvolken, maar grote volken hebben niet per se meer bijen in oktober dan kleine volken. Het tegendeel lijkt eerder het geval. Er is geen garantie dat een volk dat na verenigen rond begin augustus 60.000 bijen telt, meer winterbijen zal hebben dan een volk dat op hetzelfde moment 20.000 bijen heeft. Behalve als volken echt te klein zijn, heeft verenigen in het najaar weinig gevolgen voor de volksgrootte in het voorjaar. De enige reden om in het najaar volken te verenigen is om te kleine volken samen te voegen tot volken die groot genoeg zijn om de winter door te komen. Het is

evenwel geen eenvoudige zaak om te bepalen wanneer een volk te klein is. Een volk dat eind augustus een 6-raamskast goed bezet, heeft genoeg bijen om de winter door te komen. Misschien zouden we als vuistregel aan kunnen houden dat een volk dat eind augustus minder dan zes ramen bezet, waarschijnlijk te klein is om met succes de winter door te komen. Een tweede belangrijke reden om in het najaar te verenigen is dat het heel wat werk en suiker scheelt bij het winterklaar maken van de volken.

Methoden van verenigen

Koud bij elkaar

In het vroege voorjaar, tot omstreeks half april, kan men bijenvolken betrekkelijk gemakkelijk bij elkaar voegen. Het broednest van beide volken zoveel mogelijk aaneensluitend maken en de bijen van het ene volk bij het andere voegen. Een krant tussen beide volken leggen is niet nodig. De moeilijkheid is natuurlijk om te bepalen tot wanneer een dergelijke manier van samenvoegen nog kan zonder dat het resulteert in een vechtpartij. Het is afhankelijk van de ontwikkeling van het volk. In literatuur kom je nog wel eens tegen dat het kan totdat er darren in het volk verschijnen. Het is niet duidelijk of dit een mooi imkerpraatje is, wat verder nergens op stoelt of dat het ervaringswijsheid is. De eerste darren verschijnen gewoonlijk na half april en dat komt aardig overeen met de opvatting dat tot half april volken zonder extra maatregelen verenigd kunnen worden.

...liggen de krantresten als fijn stof onder de kast. Foto's: P. Elshout.

Krantenmethode

Deze methode is de veiligste methode van verenigen, ook bij minder gunstige omstandigheden. Gewoonlijk gebruikt men bij deze manier van verenigen twee broedkamers. De te verenigen volken zitten elk in een afzonderlijke broedkamer of de imker neemt ze zoveel ramen af dat ze nog maar een broedkamer over hebben. De beide broedkamers worden boven op elkaar gezet met een krant ertussen. Het sterkere volk komt boven op de krant want dat volk werkt zich sneller door de krant heen. De bijen knagen de krant weg en komen geleidelijk met elkaar in contact. Beide koninginnen vechten met elkaar uit wie over blijft. Verenigen met de krantenmethode kent veel variaties. Het uitgangspunt is dat verschillende volken geleidelijk met elkaar in contact komen omdat een direct contact door de krant verhinderd wordt.

Dat het de geur van de drukinkt is, die de geur van beide volken overstemt, waardoor de bijen niet merken dat ze met bijen van een ander volk in aanraking komen is ook zo'n imkerpraatje wat nergens op stoelt. Het lukt met alle soorten papier. Het maakt niet uit of er wel of geen gaatjes inzitten. Een sterk volk knaagt het papier snel weg, een zwak volk laat het gewoon zitten of maakt een klein gaatje. Waarschijnlijk geven gaatjes de bijen wel een aanknopingspunt om met knagen te beginnen. De rafeltjes aan de randen ervan lijken gemakkelijker aangrijpingspunten voor de kaken van de bijen te geven.

Direct verenigen

Dit is verenigen door de bijen zonder extra voorzieningen meteen bij elkaar te voegen. Als men de volken koud op elkaar zet is een grote vechtpartij het gevolg. Maar als men een kast neemt die voor beide volken nieuw is en de ramen van die volken beurtelings met opzittende bijen in de nieuwe kast hangt, ontstaat er geen vechtpartij. De ramen met broed natuurlijk wel zoveel mogelijk bij elkaar hangen. Meerdere kleine volkjes laten zich op deze manier goed tot een groot volk verenigen. Het werkt voor de imker gemakkelijker als hij deze operatie onder gunstige omstandigheden uitvoert: als er dracht is en daardoor de meeste vliegbijen weg zijn. Soms laat men nog een druppeltje van een geurige stof (bijvoorbeeld brandspiritus of een etherische olie) in de kast vallen om het verschil in geur tussen de verschillende volken te verdoezelen. Waarschijnlijk komt deze handelwijze meer voort uit de goede zorgen van de imker voor zijn lievelingen dan dat het voor de bijen nodig is.

Zwermen

Soms scheidt de imker een zwerm terwijl hij eigenlijk geen plaats heeft op zijn stand om de zwerm neer te zetten. Verenigen met een kleiner volk is dan een optie. In een dergelijk geval kan men de zwerm het best gewoon huisvesten in een kast met één broedkamer. Zet deze dan bovenop of naast het kleinere volk. Er staan dan 2 volken vlak bij elkaar. Na ongeveer 10 dagen kan men de zwerm die inmiddels gesloten broed heeft op de gebruikelijke manier met behulp van de krantenmethode verenigen. Was het een nazwerm dan duurt het wat langer voordat men kan verenigen, de koningin moet eerst nog op bruidsvlucht. De vliegbijen van de zwerm hebben daarna enige tijd moeite om het vlieggat onder in de kast te vinden. Het resultaat is gewoonlijk een prachtig volk.

Een zwerm met een andere zwerm

Voor het samenvoegen van zwermen geldt de regel: gelijknamige zwermen kan men verenigen. De zwermen mogen niet meer dan vier dagen in leeftijd verschillen. Meestal geeft het samenvoegen van zwermen mooie resultaten. Typisch een wijsheid uit de tijd van het korfimkeren, want hoe vaak komt de huidige imker twee voor- of twee nazwermen tegelijk tegen. Bovendien: hoe bepaalt die imker dan of hij te maken heeft met een voorzwerm met een bevruchte moer of een nazwerm met een onbevruchte moer. Voor de huidige kastimker is het een theoretische wijsheid.

Algemene opmerkingen

- Moeren kunnen in een gevecht elkaar beschadigen. De imker kan, alvorens te verenigen, de moer die hij zeker wil aanhouden in het volk laten en de andere moer verwijderen om zo te bevorderen dat de gewenste moer overblijft.
- In de drachtloze perioden de te verenigen volken 1 à 2 dagen van tevoren voeren. Volken die zich welvarend voelen laten zich beter manipuleren.
- Het sterkste volk blijft op zijn eigen plaats, de zwakkere komt erbij. Het verenigde volk krijgt zo de meeste vliegbijen.
- Het sterkste volk kan men het best bovenop zetten. Een bijenvolk werkt altijd op de grens van de honingvoorraad boven in de kast en het broednest eronder. Door het sterkste volk bovenop te zetten, benadert men de natuurlijke situatie het meest.
- Bijen toegevoegd aan een ander volk, blijven de werkzaamheden doen die bij hun leeftijd horen. Het duurt enige tijd voor ze afgestemd zijn op de behoeften van het volk in de nieuwe situatie.

In gesprek met Pim Lemmers te Heemstede

'Een geur van hoger honing'

Ton Thissen

De vermaarde Nederlandse dichter Martinus Nijhoff (1894-1953) heeft ook een gedicht aan bijen gewijd. Het heet: 'Het lied der dwaze bijen' en gaat over een bijenvolk waarvoor 'gek genoeg' niet gewoon was. Toen de werksters 'een geur van hoger honing' opsnoven, gingen zij onverdroten af op de raadselachtige (hemelse?) rozen die die geur verspreidden. Daarmee gingen ze hun boekje te buiten. Ze moesten het met de dood bekopen. Gestorven dwarrelden ze naar beneden: 'het sneeuwt tussen de korven'.

306

— Zo zie je maar: hoogmoed komt voor den val; hoe hoger gezeten hoe lager gevallen; je moet niet hoger willen springen dan je stok lang is: je moet het niet te gek maken dus.

Het lijkt erop dat het gedicht van Nijhoff en de daarmee samenhangende spreekwoorden en zegswijzen niet van toepassing zijn op Pim Lemmers, lid van de subvereniging Haarlem van de NBV. Hij behoort ongetwijfeld tot de categorie mensen die we wel met de kwalificatie 'nijvere bij' plegen aan te duiden maar zijn streven op het gebied van de imkerij heeft de neiging verder te reiken, hoger te grijpen, meer te bereiken.

Dat is hem in zijn woonplaats Heemstede op buitengewoon effectieve wijze gelukt. Daarbij had en heeft hij overigens van gemeentewege de wind mee. Je moet dan wel weten vanuit welke hoek die wind waaien kan. Maar daar heeft hij het bekende neusje voor.

't Molentje

We hadden telefonisch afgesproken elkaar om 15.00 uur te ontmoeten op Kinderboerderij 't Molentje in Heemstede. Op de naam afgaande heb je daar niet meteen een indrukwekkende voorstelling bij. Er zijn veel molentjes in Nederland. Wel voelde ik me enigszins gewaarschuwd door het adres: Burgemeester van Rappardlaan 1. Hoewel Heemstede heel veel lanen kent, moest deze laan wel iets bijzonders hebben. En dat is ook zo. De Kinderboerderij ligt in een lommerrijke met water doorsneden ambiance waarin de platgetreden paden laten weten hier met een natuurproject te maken te hebben dat kennelijk al heel wat jaren de doelstelling concretiseert het leven van de dieren op een vanzelfsprekende wijze aan dat van de mens te koppelen. Wij pleegden een korte voorverkenning. Het was woensdagmiddag en het regende moeders met kinderen tussen geiten en geitjes, bokken en bokjes, tussen pauwen, ezels en varkens en noem maar op.

Pim Lemmers met een groep enthousiaste kinderen...

De nectarkroeg op initiatief van de Natuurkalender.

Maar ook zagen we oma's en opa's en hier en daar een pappa. In een voormalige hooischuur – nu Bijenhuis geheten – heeft Pim Lemmers zijn bijen weten onder te brengen. En dat meteen goed. Want je kunt bijvoorbeeld direct in hun glazen kast kijken. Die is afgekeken van en gekopieerd naar de Dick Vunderinkkast op de afgelopen Floriade. Via een doorzichtige pijpleiding lopen de bijen naar buiten en naar binnen. De kindervingertjes volgen het marcheren op de voet. Kinderhanden draaien aan twee in dit gecultiveerde schuurtje opgestelde honingslingers, die veel geluid produceren, en kinderoogjes kijken door lenzen die het bijenleven 3-dimensionaal te voorschijn toveren. Aan de muur kan men plaatjes kijken.

Het is een komen en gaan van nieuwsgierigen en van mamma's en soms pappa's die nogal onzeker de moeilijke vragen van hun kroost trachten te beantwoorden. Eigenlijk zou hier voortdurend een imker aanwezig moeten zijn.

Missionarisch werk

Om precies drie uur stapt Pim Lemmers (43) binnen met een Spa-fles suikerwater. Het voeren roept al meteen vragen op en dan komen er steeds maar meer. Maar zo kan ik geen interview maken. Alvorens we daartoe een ruimte gevonden hebben, bekijken we nog een aantal bevolkte kasten buiten de schuur (die ook via glas vandaar uit zichtbaar zijn), een uitgeholde boomstam met de restanten van een voormalig bijenvolk en de nectarkroeg met links daarvan de verschillende behuizingen van wilde bijen. In het front ligt een bijenweide met in het nabije verscheid het in dit natuurtafereel niet te ontberen water. Een aards-paradijsplekje. Aan de bar van de kroeg kunnen kinderen van hun waarnemingen verslag doen. En anders doen de klimgeiten dat wel.

Pim Lemmers blijkt voor zo'n 30 uur per week werkzaam in het management van TPG-post. Voor de rest doet hij journalistiek werk voor krant, radio en tv (regionaal en

De afdeling solitaire bijen.

SBS). Voor de verdere rest is hij imker (31 volken) en promotor van de bijenteelt. Hij noemt dat zijn missionarisch werk. Pim: 'Voor heel wat jongeren is de supermarkt de moeder van alles wat wij consumeren.' 'Waar komt de melk vandaan?' 'Uit de koelvitruines van de supermarkt!' 'Waar komt ons brood vandaan?' 'Uit de schappen van de supermarkt!' Tegen dit soort kortzichtigheid trek ik ten strijde met als speerpunt de honingwinning. Ik zat lang geleden in Bloemendaal op de lagere school en we bezochten op een gegeven moment imkerij Mellona in Santpoort. We kregen daar een stukje honingraat. De geur van de was en de honing is altijd in mijn neus blijven hangen. Dat heeft ervoor gezorgd dat ik 12 jaar geleden boekjes ging lezen over bijen en van Carel Jansen, oud-hoofdbestuurder van de VBBN, alles over bijenhouden leerde. Dat heeft tot allerlei activiteiten geleid die gebaseerd zijn op de – althans mijn – overtuiging dat zonder insecten geen vegetatie mogelijk is. Dat bijvoorbeeld zonder bijen de supermarkt geen appels en peren kan leveren, althans niet meer van de kwaliteit waaraan we gewend zijn. Het is overigens wel eens zwaar deze boodschap bij voortduring aan de man te brengen. Ik moet er daarom wel eens Einstein bijhalen

...die in het imkerpak wordt gehesen.

308

die zei dat de mensheid binnen een 5-tal jaren ten dode is opgeschreven als de honingbij zou uitsterven. Ik ben daar overigens niet zo bang voor. Op den duur zal men gaan inzien dat de bij een economische factor van betekenis is. Maar zover moeten we het niet laten komen. Vandaar dat ik in de weer blijf met ons Bijenhuis hier op 't Molentje, met het maken en inrichten van leskisten voor scholen in Heemstede, Haarlem en straks ook in Bloemendaal, met het ontvangen via het NME Haarlem van tientallen scholen op ons Bijenhuis, met houden van lezingen en met publicaties over bijen. Daardoor weet men je overigens wel te vinden en het is voorgekomen dat ik voor een commercial (de nieuwe STER-reclame van Blue Band) gevraagd werd bijen te laten vliegen en neerstrijken op met een beetje honing bestreken bloemen. En dat heb je dan niet zo héél snel voor elkaar. Wél interessant'.

Open-stallen-dag en koolzaad

Al langer stoeit men in de kring Noord-Holland met de gedachte een Open-stallen-dag te organiseren. Daarvan was al eerder sprake maar dan op beperkte schaal. De Kinderboerderij ging daarin voorop met haar expositie: 'Op bezoek bij de koningin'. Maar ook andere stallen in de directe omgeving zetten hun deuren open. Of dit binnenkort ook metterdaad op provinciaal niveau gaat gebeuren, is onzeker. Concrete plannen zijn er op dit moment niet. Als het aan Pim Lemmers ligt wordt het meteen een landelijke aangelegenheid. Hij heeft ook al een datum. 22 juni: Nationale Open-stallen-dag. Pim: 'Op zo'n dag krijg je als imkerij ontzettend veel aandacht. Kijk maar naar gelijksoortige dagen als Molendag, Monumentendag, Dierendag en manifestaties als 'Kom in de kas' e.d. Er is nu teveel sprake van versnippering. Iedere vereniging doet wel eens aan een open dag, maar dat trekt hooguit de belangstelling van de huis-aan-huis-bladen. Daarom moet het landelijk en op een en dezelfde dag. Dat wordt een groot

succes. Dat wordt mooi! Ik zie het helemaal zitten'. Er staat nog meer op stapel. Nederland komt eindelijk op gang in de richting van de biodiesel. Het komend jaar is met het oog daarop 85 ha. koolzaad gepland in de Haarlemmermeer. Van koolzaad in de Haarlemmermeer was op kleine schaal ook dit jaar al wel sprake. Pim kan er smakelijk over vertellen: 'Verschillende akkerbedrijven hadden hun deuren open gezet voor het publiek. Verder waren er wandelroutes via die bedrijven door de koolzaadvelden. Zelf reed ik bezoekers op een tractor met aanhanger waarop strobalen naar mijn bijenkasten aan de rand van het koolzaad. Te gek. Het volgend jaar gaan we dat met die 85 ha. natuurlijk vet overdoen'.

Educatie en PR

Maar zijn hart ligt toch vooral bij de voorlichting aan de jeugd. Dat brengt zijn beheer van het Bijenhuis op de kinderboerderij natuurlijk ook met zich mee. Als hij buiten de schuur bezig is in een van zijn volken – zonder kap en handschoenen – wil hij nog wel eens een nieuwsgierig jongetje die met zijn neus tegen het glas gedrukt staat, vragen hem even te komen helpen. En dan staat daar zo'n ventje met een raam bijen in zijn handen. 'Grote kans dat die later imker wordt', stelt hij tevreden vast.

Over de wijze waarop je bij instanties als gemeente, provincie en rijk, PR moet plegen is hij duidelijk: 'Je moet eerst de juiste man of vrouw zien te vinden. Dan moeten je geestdrift in je babbel het verdere werk doen. Dat is niet nieuw. Anderen zijn mij voorgegaan. Die hebben er b.v. voor gezorgd dat in Heemstede veel linden staan. Zou je alle linden weghalen, dan blijft er 40% van alle bomen over. Dit soort voorbeelden inspireert me enorm'.

De boerderij gaat sluiten en hij moet nog een doos honing afleveren. 'Hoger honing', zou Nijhoff gezegd hebben.

Bij gepraat (53)

Eric Blankert, voorzitter ABTB

Onze studiedag voor bijengezondheid- en drachtplanten-coördinatoren op 7 oktober in Wehl kan door inhoud en discussie weer succesvol worden genoemd. Jammer dat enkele afdelingen verstek hebben laten gaan want men kreeg een CD mee met een schat aan informatie waarmee menig verenigingsavond gevuld kan worden. Het nieuwe honingkeuringsreglement en het handboek 'Gezonde bijen' is nu ook binnen uw afdeling beschikbaar. Desgewenst kunt u dit zelf of bij een copy-shop laten printen. G. Hollander ging in op de ontwikkelingen in de bestuivingimkerij en wat de Imkerbond ABTB op dit punt in de Nederlandse Bestuivingcommissie aan voortgang boekt.

Ikzelf ging in op het uitvoeringsdraaiboek Europees en Amerikaans vuilbroed; de praktische uitwerking en consequenties zoals uitgegeven door PPO-Bijen en in foldervorm bijgevoegd in BIJEN 15(7/8). Een werkgroep van de Bedrijfsraad bestaande uit H. v/d Scheer (NBV), F. Heessen (NBV) en D. v. Houwelingen (ANI), hebben met PPO-Bijen afspraken met de overheid voorbereid en gemaakt. Hoe de imkerorganisaties de uitvoering invullen is een interne aangelegenheid, de hiervoor genoemde commissie heeft echter wel aanbevelingen gedaan. Deze aanbevelingen heb ik op onze studiedag aan de bijengezondheidcoördinatoren cq afdelingsvertegenwoordigers ter discussie voorgelegd ter voorbereiding op een bestuursvoornemen naar de algemene ledenvergadering. In een AVB draaiboek voor de imkerbond ABTB zullen deze aanbevelingen worden meegenomen.

Voorstellen uit de commissie: getroffen imkers bij AVB uitbraak compenseren tot maximaal vier volken á €100,-, vergoedingen voor een bijengezondheidcoördinator bij EVB verdenking/of besmetting max. €100,-, bij constatering AVB naar rato dat er kosten zijn gemaakt doch maximaal €400,-. Het beschikbaar stellen van werpkleding aan gezondheidcoördinatoren door de imkerbond ABTB. De kosten zullen worden gedragen uit een door de algemene ledenvergadering goedgekeurd fonds, thans de bijdrage die normaal aan PPO-Bijen zou worden betaald (het oude f10,-). Een gezamenlijke cursus met ANI over bijengezondheid staat in de steigers.

Onder leiding van D. v. Houwelingen en met technische ondersteuning van ondergetekende en ruimte voor een gast spreker willen we voor €70,-, zes bijeenkomsten organiseren in 'Het Blanke Schot' in Uddel, voornamelijk zijn hiervoor de volgende data ingeruimd; 5 maart, 19 maart, 3 april, 16 april, 1 mei en 14 mei. De kosten zijn incl. twee consumpties per keer. Te meer daar tijdens de cursus uitgebreid zal worden ingegaan op de laatste ontwikkelingen rond de varroamijt, hygiëne tijdens het imkeren en nomena-onderzoek roep ik elke afdeling op één of meerdere leden aan deze cursus mee te laten doen. U ontvangt nadere informatie na aanmelding op: ericblankert@hotmail.com.

• Na de Algemene Ledenvergadering van de Nederlandse

Bijenhoudersvereniging (NBV), gehouden op 23 september jl., waarin ik benadrukt heb dat het bestuur van de imkerbond ABTB met respect voor besluiten en wensen van haar eigen leden tot samenwerking bereid is, echter wel onder voorwaarde van gelijkwaardigheid en niet op basis van gedogen wensen samen te werken in een coöperatieve gedachte, ben ik naar de 'City of insects' geweest. Hulde voor de prijswinnende organisatoren en samenstellers van de boeken 'Muggenzifters en Mieren-neukers, insecten onder de loep genomen' ISBN 90-8585-092-4 en 'Twee vliegen in één klap' ISBN 90-6754-970-3. De optocht met huizenhoge rups en verklede kinderen was bijzonder leuk uitgevoerd.

• Op 24 september jl., het 17de imkercongres van de Vlaamse imkerbond met voordrachten van M. Asperges over 'bestuivingmechanismen' en L. Hensels over 'Bestuivingimkerij in de praktijk'. Beide lezingen zijn als print uitgedeeld. Dhr. B. Gobin ging in op bij-onschadelijke spoeimiddelen. De bijdrage van dhr. B. Vleeshouwers gaf een andere kijk op Koolzaad-Biodiesel. Drie tot tien kasten bijen per ha kunnen een opbrengstverhoging geven van 500 kg/ha. Door het Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap Beleidsdomein Landbouw en Visserij is een zeer informatieve folder 'Koolzaad van zaad tot olie' uitgegeven. Informatie bij o.a. E: jean-luc.lamont@lv.vlaanderen.be. Fraai zijn de folders van 'Op 't Sonnis', trefpunt van de bijenteelt, 'Van Bloem tot verbruiksklare honing!', 'Genieten van een hypo-allergene of een allergiearme tuin!', en 'Nesthulp voor solitaire insecten!'. Op 't Sonnis, Heerstrat 2, B-3530 Helchteren is een educatieve bijenstand in Midden-Limburg België. Informatie Julien Driesen, E: julien.driesen@pandora.be of Albert van Dijk, E: albertvandijk@hotmail.com.

• Oplettende kijkers die het programma 'Opvolger gezocht' hebben bekeken waarin Wil en Kees van Holland aan bod kwamen, zullen onze penningmeester Peters Arts en zijn vrouw hebben herkend als, helaas, één van de eerste afvallers. Wij wensen de winnaars en Kees en Wil alle succes toe.

Een bijzondere opmerking die ik laatst hoorde was: 'Je kunt nog zo'n groot volk hebben, maar als je de doppen op de verkeerde manier breekt dan ben je de bijen nog kwijt'. Onze kennis en kunde dienen wij op een juiste manier in te zetten voor een goed resultaat! Op de website van PPO-Bijen kunt u een verslag vinden van residuebepaling in honing na een voorjaarsbehandeling met Thymovar of mierenzuur. In beide gevallen was de concentratie residue in honing gestegen. De maximum gemeten concentratie mierenzuur overschrijdt de smaakgrens hetgeen bij thymol/Thymovar niet het geval was.

• Tot slot wil ik nog wijzen op een folder voor Natuurbeleving voor kleuters 'Vergeet-me-nietje'. Een educatief pakket bevat een weekprogramma met vier kisten gevuld met fantasievol en leerrijk materiaal. Het pakket kan gedurende het gehele jaar worden uitgelend mits een reservering van twee weken vooraf. Het pakket is voor leerkrachten van groep 1 en 2, de huurprijs is €35,- met gratis CD (waarborg €100,-). Informatie NMC De IJzeren Man, Geurtsweg 4, 6006 SN Weert, 0495-52 48 39, E: info@nmcweert.nl (zie ook BIJEN 15(6): 168-169 (2006)).

• In de gemeente Lingewaard is een actie gestart van o.a. de Stichting Landschapsbeheer Gelderland waar erfopvolgende kenmerken gesubsidieerd teruggebracht kunnen worden

zoals steenuil onder de pannen, vlechteggen, leipen voor boerderijen: info@landschapbeheergelderland.nl of www.landschapbeheergelderland.nl. Onze studiedag 10 februari 2007, Beatrixgebouw in Wehl in het teken van honing krijgt steeds meer vorm, in de laatste bijdrage voor het jaar 2006 zal ik trachten het programma en de sprekers bekend te maken. Vermoedelijk zal het niet lukken nog verslag te doen van de Bedrijfsraadvergadering van 9 november waarbij het bestuur van de NVB, zo bleek uit een voorzitters-vooroverleg 2 oktober in Wageningen, wil aansturen op een opheffingsbesluit en het instellen van een nieuw overleg met een nieuw nog niet nader bepaald reglement.

Het gehele jaar Weert

310 Natuur- en Milieucentrum 'De IJzeren Man', Geurtsvenweg 4, kunt u het gehele jaar bezoeken. Tentoonstellingen, uitgebreide bibliotheek, educatieve activiteiten, natuurspeurtochten en je kunt er je verjaardag vieren. Fraaie insectentuin en bijzondere bijenhal. De toegang is altijd gratis. Voor scholen/groepen bezoek en excursie mogelijk na aanvraag. Open: van 1 april t/m september: di. t/m zo. van 13.00-17.00 uur, van oktober t/m maart: di. t/m zo. van 13.00-16.00 uur. Inl.: 0495-52 48 93, E info@nmcweert.nl, www.nmcweert.nl

18 november Witteveen

Studiedag NBV regio Noord in 'De Tille' in Witteveen (Drente). Zie de bijlage in het oktobernummer. Inl. en aanmelding: NBV, Postbus 90, 6720 AB Bennekom, 0317-422 422, E: vbbn@vbbn.nl

Rectificatie 18 november Witteveen

In tegenstelling tot wat vermeld stond in BIJEN 15(10): 260 (2006) dat dhr. Kruse het aspect 'Akkerranden-beheer' zal belichten, zal hij deze dag spreken over 'Bloemrijke akkers Drenthe'

18 november Houten

22ste Ruil- en Verkoopbeurs van de NBV afdeling Bunnik/Houten van 13.00-16.00 uur in Sociaal Cultureel Centrum 'Nieuwwoord', Notengarde 3. Zie BIJEN 15(10):266 (2006). Inl.: H.van Dam, 0343-56 15 98.

20 november Apeldoorn

Lezing door Wim van Grasstek over: 'Overgang van gangbaar imkeren naar biologisch imkeren'. Organisatie NBV afd. Apeldoorn/Ugchelen, aanvang 20.00 uur bij Tennisvereniging Vego, achter kinderboerderij Malkenschoten. Inl.: W.J. Dekker, 055-57 85 875, E: wimdekke@xs4all.nl

21 november Bornebroek

Lezing georganiseerd door NBV groep Overijssel-Oost en afdeling Enschede over: "Onderzoek bijensterfte en varroabestrijding" door mw. Lonne Gerritsen van PPO-Bijen Wageningen, met PowerPoint-presentatie. In de pauze zullen de diploma's uitgereikt worden aan de geslaagden van de basiscursus bijenhouden. Aanvang 20.00 uur in Eetcafé 'Eef', Entersestraat 2. Inl.: Henk Buter, 0524-56 19 61, E: buter201@zonnet.nl

18 december Apeldoorn

Lezing door Hennie Kroeze over 'Bijenhouden in Nieuw Zeeland'. Organisatie NBV afd. Apeldoorn/Ugchelen, aanvang 20.00 uur bij Tennisvereniging Vego. Inl.: Inl.: W.J. Dekker, 055-57 85 875, E: wimdekke@xs4all.nl

Basicursus bijenhouden

De NBV afdeling Amstelland start begin 2007 genoemde cursus. Inl.: H.S. Kooij, 020-64 52 285, E: hskooij@hetnet.nl

Basicursus bijenhouden

De NBV groep Overijssel-Oost organiseert genoemde cursus. Start theorielessen (totaal 5 lessen) op dinsdag 6 maart, praktijklessen (totaal 10 lessen) verdeeld over het bijenseizoen tot midden oktober. Lessen in de bijenstal van afdeling Enschede, kosten €125,-. Inl.: Henk Roerink, 053-43 27 711, E: henk.roerink@home.nl of Henk Buter, 0524-56 19 61, E: buter201@zonnet.nl of www.pelmolenimker.nl

Basicursus bijenhouden

De NBV afdeling Gooiland (Hilversum, Wijdmeren & Omstreken) organiseert voor 2007 een basiscursus. De cursus start eind februari/begin maart en de theorie- (elke twee weken een les) en praktijklessen zullen op de zaterdagmorgen gegeven worden in de verenigings-schans. De kosten bedragen €125,-. Inl. en opgave bij: Henk Rempe, 035-58 23 127, E: hrempe@hetnet.nl

Basicursus bijenhouden

Het Ambrosiusgilde Rotterdam start op 28 februari 2007 genoemde cursus. Aandacht voor honingbijen en wilde bijen. De kosten bedragen €125,-. Inl.: Rob Out, 010-23 40 826, E: out.tor@12move.nl